

nem szállhat szembe Napoleonnal, Metternich mindent elkövet, hogy késleltesse az összeütközést. „Időt kell nyernünk, halogatnunk kell a döntést, míg felkészülünk, míg megerősödünk. Kárörvendve figyel, mennyi áldozatába kerül Napoleonnak Spanyolország pacifikálása. Ha ez így megy tovább — dörzsöli kezét — rövidesen eljön a nap, amelyen egyforma erők leszünk.“

A könyv, amelyből fenti idézetet közöltük sok érdekes fejezetben bővelkedik, de aktuálisabban nem. Vessünk egy pillantást mai politikai tükröképünkbe s meg fogjuk találni helyzetünk kulcsát. A történelmi ítéletnek nem az a feladata, hogy az eseményektől és helyzeti képletektől elvonatkoztatva légüres térben adjon jellemrajzokat, mint a legtöbb egyoldalú, szíverősítő olvasmányban, hanem ellenkezőleg. Meg kell állapítanunk, hogy a feudálizmus elgyengülésével előbbre jutott ugyan a világ, de az őt követő gazdasági rendszer, ami mind a mai napig tart, nem oldotta fel azokat a lényegbe vágó kérdéseket, miket annak idején a francia forradalom felvetett s addig bizonyára nem is lép tovább, amíg ezek a kérdések a mélyében szunnyadnak.

H U S Z O N Ö T É V E . . .

Irta: MÉLIUSZ JÓZSEF

Délben nem mentünk haza ebédelni, hanem apa irodája felé vettük utunkat. Apám a közigazgatási palota kikopott vörös márványlépcsőin egy helyett egyszerre hárman is fellépve futott fel a második emelet felé, hivatalába, pontosabban a köszvényes Jani bácsihoz, a hivatalszolgához, e minden irodai hírek kétlábu mindentudójához. A hivatalos órákat ezen a napon a fináncok sem tartották be, hiszen még a fűszerüzletek is bezártak a kora reggeli órákban, mert sem a személyzetnek, sem a kereskedőknek nem volt maradásuk a kiszolgáló asztalok és a könyvelő polcok mögött, minden és mindenki az uccára kíváncszott. A tisztviselők önkényeskedését az egyébként rettegett és vaskezü pénzügyigazgató hallgatóság tudomásul vette, bár lelke mélyén úgy érezte, hogy e szabálytalanság támogatásával súlyos bűnt követ el a szolgálati szabályzat, de mindenekelőtt saját személyi presztizse ellen. „De végül is — nyugtata meg magát a pénzügyigazgató egy csendes monológban és szigorú tekintete csiptetője mögött feloldódott, — végül is nem minden nap olyan ünnepélyes, mint ez a mai, amikor az ország, az egész nemzet a háború kitörése feletti örömeinek ad tüntető kifejezést.“ A pénzügyigazgató is csak ember volt és hazafi: pár perccel később szarvasbőr kesztyűjét és aranyfejú sétabotját lengetve ő maga is lent járt a téren, kiáltozva és énekelve, mint akármelyik megvetett dijnoka. Jani bácsi szerint apámnak még nem kellett szabadságát félbeszakítania, ilyen rendeletet a szigorú „öreg“, a pénzügyigazgató, még nem adott ki s így az izzasztó forró nyári napon a testünkre lerakódott port és izzadtságot észre sem véve, zavartalanul folytathattuk a kószálást egyik izgatott csoporttól a másikig, egyik hullámzó menettől a következőig, fejetlenül és kábultan, teljesen kimerülten és fáradtan.

Az emberek mindenütt szinte kísértetiesen egyforma mosolygással,

egyformán sugárzó arccal, mint a hipnotizáltak tárgyalták, hogy itt a háború és most már a jövőben mi és hogyan lesz, hogyan változnak majd a dolgok, az egész élet a mi javunkra, hiszen a szerbeket néhány nap alatt elűzzük nemcsak saját hazájukból, de még a Balkán legdélibb partjairól is. Ázsiába velük, Afrikába vagy pusztuljanak a föld színéről. Mint ha a város kifordult volna a saját valójából. Az éttermek annyira bezsufolódtak, hogy nem lehetett helyhez jutni. A savanyu illatú sörözők bejáratánál egymást gyömszölve, de közben rendületlenül politizálva egy tolatkodtak az éhezők és a szomjuhozók, mint a falusi udvarokon a vályúkat megrohanó állatok sokasága. Letettünk róla, hogy ebédhez jussunk, mert bár szüleim együttléte óta, kivéve, amikor otthon falun jártunk, rokonoknál, Pesten nagybátyámnál vagy a béke utolsó zavartalan nyarán a varázslatos Velencében, nem létezett olyan nap, hogy ne házunk falai között ebédeltünk volna, legalább anyám és én, mert apámmal gyakran megesett, hogy baráti kompániájával el-el maradozott s mi bizony hiába vártuk szivszorongva, mikor jön már s remegve töprengtünk, vajjon mi történhetett vele? De azon a nyári napon az árván maradt tűzhely és az otthoni egyszerű, de izes ebédekről egészen elfelejtkeztünk. Hogy hiába jártuk végig előbb a szerényebb, majd az előkelőbb éttermek egész sorát, végül is a ligetbe vonultunk, ahol egy padon elernyedve néhány saskiflivel is beértük és néhány karika gyönyörű piros szalámival, amit apám már nem tudom hol szerzett, de mindenesetre óriási örömet okozott vele, hiszen roppantul szerettem színe, de főleg fűszeres ízei miatt és egy esztendőben legfőkébb, ha háromszor került asztalunkra, éppugy, mint a mézszínű olajban konzervált szardínia, mert apám e fölötté finom és számunkra főúri ételek sűrűbb fogyasztását túlzott luxusnak tartotta az olyan időkben, amikor merész vállalkozásai következtében ugyancsak birköznünk kellett az adósságokkal.

A padról, amire kimerülten telepedtünk le alig tudtunk fölkelni. Anyám apám vállára hajtotta fejét. Művirágcsokorral diszitett kalapját közben ölébe nyugtatta s ha néhány percre el is szunnyadt, görcsösen szorongatta, mint egy gyermek, aki játékszerét még az álom utvesztői közé is magával szeretné vinni. Apám a boldog családfő nyugalmával a legfrissebb ujságot olvasta, én pedig anyám ölébe hajtottam fejem, mert a fületem levegő álmossító ölegetése ellen már hiába is küzdöttem volna.

De mintha a kilencvenhatosok zenekara csak minket követett volna nyomon. Ide a ligetbe is eljöttek a zenészek vállukon és hónuk alatt tokokba és fekete klott bunkolatba takart hangszereikkel, peckes karnagyokkal, immár kisebesedett szájjal, de törhetetlen fuvó kedvvel, hogy körü'öztük a fákat szegélyező porlepte tisztások, az árnyékos enyhelyek, a korhadt fapadok és a káprázatos színű virágágyak közei egy perc alatt kíváncsiskodó tömeggel teljenek meg, fáradhatatlan lelkesedőkkel, dalolókkal és politizáló polgárokkal.

A fuvósok rövid készülődés után a két fősétány kereszteződésénél elhelyezkedve rázendítettek. Mintha csak a viharlátott vastag tölgyekkel is közölni szeretnék a hirt, ami a várost és a világot kihozta sodrából s amitől a ráncoskergű százados fák bizonyára legbelső évgyűrűjükig, szíviükig megborzongtak. Hiszen ha igaz, hogy ezek a fák fiatalkorukban látták az osztrák zsoldosok vérengzését negyvenkilencben, akkor azt is tudják, mi a háború, jobban, mint az esztelen ünneplők, akik örületükben

nem is sejtik, micsoda „jövő“ felé kiáltanak éljent. Mert bizony a póre valóság az elkövetkezett szenvedésteljes esztendőkkben nem volt az egész világon a mi városunk üzleti és siber polgárságának felelőtlen nyugalmaival azonos, a valóság szomorú megszemélyesítői nem a front mögötti „Geschäfts Etappeban“ voltak megtalálhatók, hanem a lövészárkokban, a kórházakban s a valóság világát a halottak jelezték, sebesültek, az özvegyek és árvák, a szenvedés vad síkolyai és a civilizáció pusztulása.

Már ott a ligetben eltűnt anyám arcáról a lelkesedés lélekzet könnyű pirja, melyet az uccai hangulat, de lehet, hogy csak e néhány pernyi önfelédtszundikálás festett rá, miközben apám az ujságot forgatta, majd cigarettát sodort és a szomszédos padon letelepedett mélabus kövér urral politizálgatott. Anyámban az ősi liget hajladozó sötétzöld lombjai, a rindókat diszitó, gonddal ápolt hosszúszerű virágok, a katonazene szüneteiben felcsendülő édes madárcsiripelés ismét a nyugalom utáni vágyakozást ébresztették fel, a béke ősi, paraszti szeretetét. Érzései közül eltűnt a tömeghangulat szívszorogató, fullasztó izgalmá, mint ahogyan estefelé a nap hiborszínű fénye kialszik a város fölött, hogy a tájat átengedje a csendnek és a halkzenéjű sötétségnek. Ó, hányszor éreztem én is ifjúságom fájdalmas éveiben az idegen dolgokért való lelkesedés fellobbanását, hogy csak késve fedezzem fel az igazságot, esztelen ügyekbe koveredtem, miknek semmi közük sem a nemzet, sem az erkölcs eszméihez. És hányszor láttam lebukni a napot városunk fölött, ahogy szinte lángbaborította a merev paloták felső ablaksorait, miket azokban a percekben, a nap bucsujának perceiben, mintha nem is üveg, hanem vadul villogó vörös higanytáblák függönyöztek volna a homályba boruló uccák fölött, hogy végül is a nap tovatűntével elsötétedjenek s az ürességet, a szomorúságot, az elhagyatottságot példázzák a kimerült város fölött.

Estére anyám is halálosan elfáradt és összeroppant. Sok volt számára az a nap, a rengeteg ember, a hangok vihára, a százféle történet és hír. Hiszen a házat sokszor hétszámra nem hagyta el, reggeltől estélig serénykedett, dolgozott a konyhán, a szobában, a kertben, de ez a munka távolról sem vette annyira igénybe, mint az a kiméletlen izgalom, amely azon a napon oly gáttalanul szakadt rá. Hétszámra nem hagyta el a házat, mint aki képtelen megbarátkozni a várossal, nem tud hozzá idomulni s bár polgári köreinkben feltétlenül uriaszszonynak számít, legbenső lényében mégis megmaradt parasztasszonynak. Susogó tafota ruhájának drága szövete, mintha megtört volna. Kalapja is félrecsuszott és sűrű fekete haja borzoltan hullámozott végig a gyéren világított uccákon, ahogy hazafele vonszoltuk magunkat. Valahol a város koromszínű szélén huhogó, barátságtalan szél kapott lábba. Az utakat beborító bazaltkövek közül felkapta a pórt és finom homokot, mi a holdfényben röpülve, mintha ezüstös fátyollal vontá volna be e szomorúságra ítelt várost, hogy a kimerülten hazatérő hazafiaknak gunyolódva szeme közé csapjon, mintha csak azt mondaná:

— Nesztek esztelenek, bolondok, hátha még magatokhoz tértek, hátha látóvá lesz szemetek, hátha hallásra nyílik fületek. Hiszen a valóságot már érezni lehet, látni, hallani és szagolni. Térjete magatokhoz...

Mintha itt is, ott is fájdalmas fütyök és apró síkolyok iramlottak volna el. De a járókelők nem hallották a szél szavát. Szemükből kitorvulték a port és rendíthetetlenül tovább szótték ábrándjaikat a győzelemről és a

győzelem utáni időkről, amikor ez a föld dicsőséges boldog fészekké, paradicsommá változik, Isten földi országává, mert, hogy a hazafiak számításában isten is helyet kapott, az csak természetes.

Egyideig hazafelé apám vitt csontos karján, kemény fogással.

Milyen más az, ha egy gyermeket anyja veszi karjaira. Ha apám vett fel és magához szorított, úgy éreztem, bár ma sem tudom miért, hogy nincs az a földi hatalom, amely most bajt hozhatna reám. Ahogy áthaladtunk a városon, álmoságomban mint valami sűrű ködön át, úgy láttam a nagytemplom előtti teret még mindig fel-alá hullámzó embercsapatokkal, akik mintha csak valamilyen rosszul világított akváriumban uszkáltak volna egy homályos szoba kísérteties sarkában. Apám, hogy hazafias lelkesültségéhez hűtlenné ne váljak, bár a fáradtság nőttén és az est mélyültével lelkesedése is oszladozott, találomra megszólított három batyus fiatalembert, akik már értesültek róla, hogy a bevonulókat a polgárok itt a téren szedik össze, hogy egy éjszakára hajlékot adjanak nekik és talán néhány izes falattal megkinálják őket.

— Ha nem sértem meg magukat, — szólta apám a három beszélgető emberhez, külsejükhez mérve a megszólítást, — szívesen látom mindhármukat ma éjjelre vendégül. Hiszen kellemesebb a puha, illatos szalmán, takarók alatt elhálni, mint itt a szeles éjszakában céltalanul ácsorogni. Alvásközben elröppen az éjszaka s ha holnap bevonulnak, bizony fontos, hogy pihentek legyenek és jókedvűek...

A férfiak ezekre a biztató szavakra nem mosolyodtak el. Komoly arccal elfogadták a meghívást, csupán a legfiatalabbnak tetsző ember fordult kedveskedő mozdulattal szüleim felé, hogy átvegyen engem a maga karjaiba, szíves szállásadói iránti háláját mintegy már előre lerovandó.

— Én jobban bírom, — felelte anyám rövid szabadkozására, aki hogy apám nyugodtan tárgyalhasson a vendégekkel, újra nyugalmas karjaiba vett.

Miközben egyik karból a másikba vándoroltam, mint egy hűtlen kis madár, egyik fészekből a másikba, mintha egy más, egy új, egy különös világba lendültem volna át, elszakadva mindazoktól a kötelékektől, amik ezer szállal kötöttek anyámhoz, a szülői ház szűk világához, melyből, mintha csak ezen az első háborús napon léptem volna ki először az uccákra, az emberek közé. De ideje is volt, hogy a fiatal munkás vegyen karjaiba, mert anyám valóban nem bírta már a nehéz terhet, térdei megcsuklottak és egy meleg öleléssel, mintha csak bocsánatot kért volna félálomban ringatózó gyermekétől, hogy végül is elengedi, idegen karokba bocsátja. Talán örökké és minden anya ezt érzi fiával szemben, egészen addig, amíg rá nem ébred a valóságra, hogy mégis csak elszakad tőle gyermeke, letörik fájdalmas életéről, szíve egy fájó darabjával együtt, ahogyan elrabolják őt a család leghatalmasabb ellenei, az álom és a valóság. És abban a fiatal férfiben, ki egészen másképp tartott erős mellén, mint azok a pipogya rokonok és szemforgató ismerősök, akik csupán üres vagy érdekeket rejtő mézes-mázosságból kinoztak azzal, hogy megöleltek és arcomat összevissza csókolva rosszagú nyálukkal benaszatoltak, abban a férfiben, ahogy szenderegőn repített a városon keresztül tünedező eszméletben egy álomalak egyesült a valósággal.

Szóltanul szálltunk a kék estében, mellettünk a házak, mint a zenélő felhők usztak el és egy udvarmélyi ablak felől a világosság úgy remegett

felénk, mint valami bizonytalanul rengő égitest immár késetten érkező derűs mosolya. A szél pedig, a huhogó szél, mintha egyre távolodó orgona-bugássá változott volna, hogy a békéről izenjen, egy olyan világról, amit mi élők, — erősen hiszem és tudom bizonyosan — még egyszer el is érünk. Álmok és látomások keveredtek bennem, kimondhatatlan dolgok. Pedig csak egy munkás vitt a karjain és csupán azok között a házak között haladtunk, melyeknek zsalugáterekkel eltorlaszolt ablakai mögött szinte minden egyes polgárt ismertünk, tudtuk róla, kik a rokonai, mennyit keres, tisztességes ember-e vagy kétes jellemű kártyás? Csak az árka-dos és sáros udvarmélyek szegény lakóit imertük kevésbé — vagy legalább is úgy tettünk, — mintha azok e néma esti utazásunkban olyan távoli élőlények lettek volna, akikről hiradás, akárcsak egyik bolygórendszerből a másikba, csupán évmilliók múltán érkezik osztályunkba egy-egy kihunyó fénysugár erőtlen és rejtelmes alakjában.

Milyen különös illata is volt annak a férfinak, aki karjai között vitt. Egészen más, mint apám dohányfüstös lehellete, dohos irodaszagú hétköznapi kabátja, miben évszámra görnyedt íróasztala fölé, vagy akár anyám üdítő szappanpárára emlékeztető tisztaságszaga. Durva szövésű öltözékéből a dinamókban felmelegedett gépolaj tűnni nem akaró illó ize áradt, bár vasárnapi ruháját viselte ő is. A dübörgőn remegő gépek szagára emlékeztető olajpára, mintha még lélekzetéből is reám áradt volna, hogy beburkoljon és esontjaimig szívódjék annak a társadalmi éghajlatnak a melege, amit szüleim oly régen veszítettek el, mint az emberiség a mondavilágok alig felderítendő emlékét az igazságról és az egyenlőségről. Egy különös párázatú felhő sűrűségében éreztem magam, egy titokzatos óriás védelme alatt, kinek vállán oly biztonságosan nyugtattam kábult fejem, hogy szinte már nem is ahhoz az egy emberhez való közelségemet kellett sejtennem, aki karjában tartott, hanem a rendíthetetlen emberi bizalom valami derűs nagyságát, amelytől elszakadni már sohasem lehet.

Álom és eszmélet határán imbolyogva kétségbeesetten láttam le-le csukódó szemhéjai alól: egyik ismerős uccasárok a másik után tűnik fel a sötétségben és hirtelen remegni kezdtem, féltem, hogy e különös vándorutnak hamarosan végére kell érniünk és akkor elillannak ezek az új, izgatató és nagyszerű szagok és mindazok a bennem zúgó és kavarodó érzések, amiket akkoriban még bizonyosan képtelen voltam megmagyarázni, de később egyre világosabbá váltak előttem, sőt új képzetek tapadtak hozzájuk, míg végül is felfedeztem, hogy ama csodálatos hangtalan bolyongás a legnagyobb titkot nyitotta meg számomra, az utat egy új világ felé. Az ucca hirtelen sötétségbe borult, mintha elsüllyedtünk volna benne, ám lehet, hogy csak engem ragadott magával egy percre álmom és öntudatlanság. Szálltunk és röptünk, mint egy különös varázslatban.

A másik két vendég szüleim nyomában haladt. Az egyik oly mélyen hallgatott, mintha csak valami szellem kaptatott volna közöttünk balsejtetőn és fenyegetően. A harmadik férfi, egy keselyűfejű kubikos, néha krárogott egyet, majd mélyet szivott szortyogó pipáján, hogy a parázsló dohány vörös derengésében arcéle néhány másodpercre előtűnt a homályból. Már a mi lapuló uccánkban értünk, amikor végre megszólalt és ez volt az egész uton az egyetlen elhangzott mondat:

— Hogy az ég szakadna rá a sok hóhérjára, a háborújukkal együtt... Anyám mélyet sóhajtott, apám pedig megköszöri torkát, de aztán

szót se szólt...

A varázslat szerte foszlott.

Elértük házunkat. Szemben a kastély magába roskadva mélységesen aludt. A kulcs aprókat nyöszörögve fordult meg a kapú lakatjában.

A férfiak mord arccal heveredtek le a puha szalmába, takaróikat füleikre huzták és ki-ki álmai és gondolatai világába vándorolt egyedül és elhagyatottan, mint halálraitéltek a kivégzés előtti éjjelen.

Anyám még körülfutott a lakásban az ágyneműt felrázni, egy-egy széket a helyére tolni, az asztalról a reggel ottmaradt morzsákat lesöpörni, mik apám léptei alatt felreccsenve, mintha e nap izgalmait és rémséges zajait támasztották volna fel egy rövidke pillanatra. Majd csend borult házunkra.

Anyám és apám még rejtélyesen sugdosódtak, de aztán ez is megszűnt.

A világ alábukott az eszméletlenségbe.

Véget ért egy nap, városunk életének egy napja, 1914 július 29.

T É G L A G Y Á R I M U N K Á S O K

Irta: JORDÁKY LAJOS

A téglagyári munkások életére egy mozgalom hívta fel figyelmünket. A múlt év nyarán szervezkedni kezdtek, majd egyik szakszervezet segítségével bérmozgalmat kezdeményeztek, ami végül sztrájkba terebélyesedett. A sztrájk sikertelen maradt. Összeomlott a sztrájkvezetők határozatlansága, az öntudathiány és nem utolsó sorban a téglagyár politikus vezetőinek összeköttetései s a munkásságra felülről gyakorolt nyomás következtében. A munkások, — akik számára jobb élet reménységét ígérte a szervezkedés és a megmozdulás, visszaestek addigi életükbe.

A téglagyár, mely a múlt nyáron kb. 240-250 embert foglalkoztatott a város szélén, a többi nagy üzemek, gyárak és siralmas munkástelepek között fekszik.

Adatfelvételeinkben a gyárban dolgozó munkásoknak mintegy fele, 116 munkás szerepel, 63 férfi, 53 nő. Feltűnően nagy a 13-18 év közötti gyerekek száma (23 fiú és 21 leány). Szép számmal vannak középkorúak, de akadnak 60 éven felüliek is.

A téglagyári munkások többnyire már fiatal korukban a gyárba kerültek vagy már ott is születtek. Mindkét kategóriába tartozók azonban ott dolgozzák le az egész életüket. Találtunk olyan 45-50 és 65 éves téglagyári munkásokat, akiknek már az apjuk is a gyárban (akkor a még primitívebb tégláégetés mellett) dolgozott és akiknek gyermekei 12-13 éves koruk óta ugyanott dolgoznak.

Nemzetiségi és fellekezeti megoszlásuk nem mutat különösebb jellegzetességet. 82 vallotta magát magyarnak, 22 románnak, 5 cigánynak, 4 csehnek, 1 szlováknak és 2 zsidónak, jóllehet a cigányok száma sokkal nagyobb. Legalább 20 magát magyarnak és 5 magát romának valló cigányt lehetett külsejéről és beszédmodoráról felismerni, kérdéseinkre adott vá-